

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА,
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, БЕЗПЕКИ
ТА ГЛОБАЛІСТИКИ

УДК 327:[321:316.483](477)

Кормич Л. І., НУ «ОЮА»

**НОВИЙ ЗМІСТ ПРОЦЕСУ
ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В СУЧАСНІЙ
СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

В статті аналізується специфіка змісту та застосування сучасних мирних і воєнних способів вирішення конфліктів, забезпечення стабільності системи міжнародних відносин на прикладі України.

Сучасний етап функціонування системи міжнародних відносин характеризується рядом особливостей використання традиційних методів та способів вирішення проблемних ситуацій у взаєминах між суб'єктами міжнародної системи. Неодноразово апробовані способи набувають нових ознак, змісту, форм тощо.

Незважаючи на існування понад двохсот мирних способів вирішення конфліктів, на жаль, продовжується і застосування насильницьких воєнних методів стабілізації системи міжнародних відносин.

Існує певне протиріччя між теоретичними засадами функціонування складної системи міжнародних відносин та практичною реалізацією цих функцій.

Так, в другій половині ХХ століття численні концепції глобалізації мали створити канву для принципово нових стосунків суб'єктів системи міжнародних відносин. Адже, теоретичні розробки таких авторів

як Х. Булл, Дж. Доннахью, Г. Аллісон, Б. Баді, А. Вендт, Е. Гідденс та інших дослідників закладали базу перетворення суспільства обраних у суспільство всіх, завдяки контролю над озброєннями, культурному обміну, гуманітарній допомозі тощо.

Свого роду поміркована транснаціоналізація і взаємодія у зовнішніх та внутрішніх справах мали сприяти розвитку, не виключаючи повністю ідею консолідації для збереження суверенітету. Йшлося про сфери, важливі для всіх, що потребували спільних зусиль: права людини, арсенали зброї, міжнародний тероризм і злочинність, екологія, енергетика, продовольче забезпечення, демографія. Тобто, йшлося про питання як військового так і невійськового характеру, від вирішення яких залежав стан всієї системи міжнародних відносин, її стабільність, умови безпеки для людства. Складність їх вирішення обумовлювала потребу у співпраці, яка, в свою чергу, повинна була знижувати рівень конфліктності у міжнародних стосунках, і відтоді, стимулювати використання саме мирних способів вирішення протиріч.

Глобальні проблеми вимагали глобальних підходів і використання різноманітного потенціалу методів. Військове протистояння породжувало лише нові виклики та загрози. Тож аналіз нової ситуації в системі міжнародних відносин стимулював і концептуальне обґрунтування, і практичне моделювання сучасних механізмів взаємодії в рамках міжнародної системи.

Таке коло питань аналізували в своїх працях і провідні українські політологи, правники, філософи, розглядаючи місце України в світових політичних процесах [1 – 4].

Адже дослідження українських реалій, виявлення тенденцій інтеграції України в систему міжнародних відносин дозволяє охарактеризувати нові ознаки форм і методів вирішення конфліктів на сучасному етапі.

Утвердження незалежної суверенної української держави супроводжувалось зміною її статусу як суб'єкта міжнародних відносин.

Україна проявила найбільшу активність у вирішенні такої глобальної проблеми сучасності як зменшення рівня ядерної загрози людству. До травня 1992 року з України до РФ були вивезені всі 3 тисячі ядерних тактичних ракет. А наступним кроком стало знищення всіх 176 стратегічних ядерних ракет. Цілковита відмова України від виробництва, розміщення, використання цього виду зброї масового знищення, повне ядерне роззброєння засвідчили прагнення України до мирних способів взаємодії з іншими суб'єктами системи міжнародних відносин.

На додаток, Україна пішла шляхом значного скорочення чисельності збройних сил в цілому. Здавалося б, що такі кроки зміцнюють мир і можуть стати прикладом для наслідування в аспекті скорочення можливостей військового протистояння та поглиблення економічного і культурного співробітництва.

Але подібне відбувається лише за умов багатосторонніх зусиль та спільної зацікавленості в кінцевому результаті. Послаблення ж лише однієї сторони нерідко виступає провокативним чинником, викликаючи бажання інших учасників процесу розширити свою сферу впливу за рахунок послабленого суб'єкта.

Саме в такий спосіб розвивались взаємини України з її найближчою сусідкою – Російською Федерацією після того, як Україна добровільно відмовилась від статусу ядерної держави.

14 січня 1994 року в Москві президенти України, Російської Федерації та США підписали спільну Заяву, про компенсацію витрат на ліквідацію ядерного потенціалу та про гарантії безпеки України. В 1996 році під Будапештським Меморандумом поставили підписи Україна, РФ, США та Велика Британія, гарантуючи безпеку та цілісність України. Однак жоден з цих міжнародних документів не створив правове поле реальної безпеки. Гарантії виявились лише на папері і не змогли унеможливити конфлікт навіть між підписантами.

На жаль з'ясувалось, що сприяти конфронтації може все: поглиблення недемократичних параметрів політичного режиму, що схильється до силових агресивних методів вирішення протиріч; відсутність чітко прописаних правових гарантій механізму взаємодії, хибне розуміння власних національних інтересів, сповідування культу своєї месіанської ролі та інші атрибути політичної конкуренції з боку протилежного суб'єкта міжнародної системи.

Такі обставини обумовили трагічний стан речей для України, яка стала об'єктом агресії з боку Російської Федерації з березня 2014 року, коли був анексований Крим та розв'язані військові дії на Сході України – на території Донецької та Луганської областей за участі російських військових та за їх активної військової підтримки місцевих терористичних угруповань та найманців, задіяних у конфлікті.

Ці події засвідчили принципово новий характер сучасної війни: прихованої, так званої «гібридної». Використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів, масштабні інформаційні операції, ігнорування міжнародно-правових норм та двосторонніх угод – це далеко неповний перелік особливостей війни, розв'язаної в Україні та проти України.

Причому, останнє лише стало логічним завершенням всіх небезпечних дій, спрямованих проти незалежної України в попередній період, що своєчасно не було належним чином оцінено українською владою і свідчило про відсутність стратегічного бачення ситуації та її глибокого аналізу.

Адже, вже 21 травня 1992 року Верховна Рада РФ приймала рішення про «неправильність» включення Криму до складу України в 1954 році, а 9 липня 1993 року про статус Севастополя. 3 вересня 1993 року в Масандрі був висунутий ультиматум про використання Росією всього Чорноморського флоту за певну компенсацію, всупереч попереднім домовленостям про його рівний розподіл, досягнутим 26 червня 1992 року у Дагомисі та 3 серпня того ж року у Ялті. Договори 1997 року про 20-річну оренду всіх севастопольських бухт російським Чорноморським флотом та 2010 року про продовження оренди ще на 25 років фактично перетворювали Крим в опорну військову базу Росії на території України, незважаючи на те, що Україна ще у 1993 році в «Основних напрямках зовнішньої політики», затверджених Верховною Радою, проголосила нейтральний статус. Тобто, поступки, які здійснювались під тиском на користь сусідньої держави, взагалі суперечили основоположним стратегічним документам України та її національним інтересам. І це лише військовий аспект тиску.

До нього слід додати економічний: численні «торговельні війни», енергетичний шантаж у вигляді «газових війн», які призводили до великих фінансових втрат та спотворювали міжнародний імідж України як надійного партнера, зокрема стосовно транзиту газу в європейські країни.

Ще один аспект, який ускладнював ситуацію, пов'язаний з широким і нічим неконтрольованим проникненням агентів впливу Росії в економіку, управління, культурно-інформаційну сферу українського суспільства. Це затримувало розвиток, знижувало рівень безпеки, обмежувало самостійність зовнішньополітичного вибору України.

Соціальні, політичні, національні, конфесійні чинники – увесь цей комплекс використовувався для розхитування внутрішньополітичної ситуації в Україні протягом значного проміжку часу. В результаті вносився розкол у суспільну свідомість, руйнувались соціальні зв'язки між регіонами. Багатофакторність впливів та стохастичність організації багатьох процесів ускладнювали вирішення важливих проблем суспільного і державного розвитку.

Особливе місце займали психологічні та інформаційні важелі впливу, що фактично формували у значної частини суспільства протилежні інтереси, принципи, уявлення про загрози тощо. Це ставало

благодатним ґрунтом для сепаратизму, знижувало рівень легітимності влади, стимулювало правовий нігілізм, знижувало рівень політичної культури.

Інформація, яка забезпечувала подібні зміни та насаджувала стереотипи нової поведінки, перетворилась на зброю, а її використання стало зразком ведення інформаційних війн, спрямованих на руйнацію засад державності. Основні інформаційні канали опинились в руках антидержавницьких сил і виступали рупором чужих національних інтересів. В поєднанні з безмежною корупцією, що поразила всі гілки влади на різних рівнях управління, все це наносило колосальну шкоду матеріальному і духовному розвитку України і значною мірою перетворювало її з суб'єкту на об'єкт міжнародних відносин.

Але Україна намагалась дотримуватись визначених від початку її незалежності напрямків своєї зовнішньополітичної стратегії, що відобразив, наприклад, Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1. 07. 2010 року [5].

Знадобились достатньо радикальні суспільні потрясіння, щоб народ відчув власну відповідальність за свою долю, за безпеку держави, за необхідність захисту прав і свобод людини, за право самостійно обирати вектор перспективного розвитку суспільства.

Програвши у справах виявлення, прогнозування та попередження загроз, Україна вимушена реалізовувати проекти нейтралізації їх та боротьби з ними. Фактично заново створюється система захисту, формуються сили, здатні гарантувати безпеку. Це стосується і збройних сил, і правоохоронних органів, і судової системи, і структур державної влади та місцевого самоврядування. Триває процес реформування, хоч темпи його не задовольняють суспільство.

На цьому шляху неоціненною є допомога міжнародної спільноти, адже самостійно жодна держава сьогодні неспроможна протистояти агресії, тим більше, з боку більш сильного в військовому та економічному плані суб'єкту.

Налагоджуються стабільні політичні та військово – економічні зв'язки з розвиненими демократичними державами та міжнародними інституціями, орієнтованими на стабільність міжнародної системи. Україна чітко підтвердила свої євроінтеграційні прагнення, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС; відмовилась від по суті декларативної позаблоковості, яку не сприймала та не поважала РФ і яка була використана проти України, її суверенітету, цілісності та недоторканості кордонів.

Нові умови, що склались, заставили Україну переглянути свою Воєнну доктрину, свої уявлення про союзників, про загрози безпеці існування держави та прогресивному розвитку українського суспіль-

ства. Сучасні тенденції в міжнародних відносинах відобразила нова редакція доктрини, прийнята у вересні 2015 року [6].

Відмова від позаблокового статусу відкриває нові можливості військово – технологічної та військово-політичної співпраці з європейськими державами, США, Канадою; дозволяє модернізувати армію, робить більш сучасною оборонну галузь промисловості, укріплює обороноздатність країни.

Зміни в системі взаємовідносин на міжнародному рівні поставили в порядок денний питання про недостатню ефективність ряду міжнародних структур, в тому числі про необхідність реформування ООН; про важливість додаткових міжнародних гарантій безпеки в рамках міжнародної системи. Відбулась еволюція самого поняття міжнародної безпеки та міжнародної стабільності. Від домінування проблем війни чи ядерної зброї перейшли до усвідомлення потреб вирішення комплексу питань політичних, економічних, військових, екологічних тощо. Енергетична та інформаційна безпека, гібридні війни, боротьба з міжнародним тероризмом посіли центральні позиції в спільних зусиллях протидії агресії в системі міжнародних відносин.

Принципи передбачуваності, взаємної стриманості, справедливості, відповідальності, гнучкого реагування здатні адаптувати систему міжнародних відносин до нових викликів та загроз, надати їй динамічного розвитку, протистояти прояву гегемоністських, конфронтаційних тенденцій у взаємовідносинах держав.

Дотримання базових норм і принципів міжнародного права всіма суб'єктами міжнародних відносин має складати фундамент функціонування цієї системи, створювати засади її стабільності. Адже вони ґрунтуються на повазі до прав і свобод людини, на визнанні суверенності, цілісності, незалежності та інших життєво важливих постулатах; на усвідомленні гуманістичної спрямованості інтересів, цінностей, установок як окремої людини, так і суспільства, держави, світової спільноти.

Саме такий підхід забезпечує створення дієвого механізму запобігання та ліквідації загроз, формує модель компромісного поєднання запитів окремої людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства. Комплексне системне розуміння можливостей вирішення конфліктів становить змістовне наповнення процесу демократичного розвитку, дозволяє уникати надмірної агресивності поведінки суб'єктів міжнародної системи, посилює безпековий аспект життєдіяльності соціуму.

Поєднання глобального, регіонального та національного рівнів інституційної та нормативної складових системи безпеки життєді-

яльності та стабілізації системи міжнародних відносин підвищує ефективність дій по розв'язанню конфліктів в сучасних умовах, дозволяє одночасно включати політичні, військові, економічні, соціальні, правові важелі впливу на результат.

Так, для України сьогодні в процесі вирішення конфлікту з РФ важливі і політична підтримка на рівні ООН, ЄС, НАТО; і фінансова підтримка МВФ, і економічні санкції проти країни-агресора з боку багатьох держав, і гуманітарна допомога як міжнародних організацій, так і окремих країн.

Все це спрямовується на ліквідацію асиметрії взаємин міжнародних суб'єктів, вирівнює можливості подолання нерівності, поєднує зусилля державних і недержавних акторів в процесі розв'язання конфліктів, сприяє усвідомленню ролі ненасильницьких методів вирішення проблем та необхідності вдосконалення безпекових механізмів, адекватних сучасним реаліям в системі міжнародних відносин.

Україна сьогодні включена у цей процес, виступаючи як у якості його суб'єкта, так і об'єкта. Висновки, що будуть зроблені на підставі аналізу нинішньої ситуації, мають сприяти реформуванню всієї системи міжнародних відносин та зміні місця і ролі в ній України як суверенної демократичної держави, яка чітко усвідомлює власні національні інтереси і підтримує демократичні миролюбні зусилля партнерів задля укріплення миру і стабільності всієї міжнародної системи.

Бібліографічний список:

1. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія / О.Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.
2. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. Михальченко. – К.: Відродження, 2004. – 487 с.
3. Скрипнюк О. Демократія: Україна і світовий вимір / О. Скрипнюк. – К., 2006. – 367 с.
4. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / за ред. Ф. М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 487 с.
5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 78 – Ст. 2592.

В статті аналізується специфіка содержания и применения современных мирных и военных способов разрешения конфликтов, обеспечения стабильности системы международных отношений на примере Украины.

The article provides the analysis of the peculiarities of essence and application of contemporary non-military and military ways and means for conflict settlement, granting the stability international relations system at the example of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015

УДК 341.2:341.3

Севостьянова Н. І., Міністерство юстиції України

АНЕКСІЯ КРИМУ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

У даній статті досліджується право на самовизначення, його характеристика, а також форми реалізації. Розкрито трансформацію розуміння цього права та методів його реалізації у зв'язку з історичним розвитком суспільства та міжнародного права. Звертається увага на те, що історії відомі випадки спекулювання правом на самовизначення з метою дестабілізації ситуації у окремих регіонах та реалізації геополітичних амбіцій держав. Досліджено практику організації та проведення референдумів на основі демократичних принципів. Наводиться аналіз невідповідності референдуму, який було проведено навесні 2014 року у Криму загальноприйнятій практиці проведення референдумів.

Розвиток міжнародних відносин та практика міжнародних судових установ зумовлюють нову інтерпретацію окремих категорій та понять у міжнародному праві. Проте, не дивлячись на такі зміни, фундаментальною ціллю функціонування міжнародного права є забезпечення миру на усіх континентах, економічного розвитку держав та стабільного міжнародного співробітництва. Навіть найскладніші процеси у міждержавних відносинах повинні досягати врегулювання згідно принципів міжнародного права, порушення яких однією з держав може стати причиною дестабілізації міжнародних відносин. Вчасне звернення до механізмів врегулювання міждержавних конфліктів на основі норм міжнародного права є запорукою подальшого розвитку нашої цивілізації, а будь-яке спекулювання такими нормами може неминуче призвести до деградації держав та порушення прав їх громадян.

Одним з основоположних у міжнародному праві є право на самовизначення, яке забезпечує демократичний розвиток держав та безпосередньо пов'язане з такими категоріями як суверенітет та територіальна цілісність. Саме тому, будь-яке зловживання таким правом є не припустимим на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та може завдати негативний вплив окремим державам.